

освіти в цих країнах, з огляду на досягнутий ними кінцевий результат, який можна спостерігати зараз, на початку XXI ст.

Список використаної літератури

1. The Encyclopedia and Dictionary of Education / Ed. by F. Watson. – London, 1922. – vol. 4. – P. 1644.
2. Thirty-eighth Report of the Department of Science and Art of the Committee of Council of Education. – London, 1891 : Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.connectedhistories.org/Search_results.aspx?pc=Edgeley&st=180&sr.
3. Transactions of the National Association for the Promotion of Social Sciences. Meeting in Plymouth, 1872. – London, 1883 – p. 290 : Електронний ресурс. Режим доступу: // <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015009230619;view=1up;seq=25>.
4. Transactions of the National Association for the Promotion of Social Sciences. Meeting in Liverpool, 1876. – London, 1877. – p. 156 : Електронний ресурс. Режим доступу: // <http://catalog.hathitrust.org/Record/000053658>.
5. *Кинд В. А.* Пути и формы распространения профессиональных знаний / В. А. Кинд. – Петроград, 1916. – С. 3–6.
6. *Мижув П. Г.* Взгляды и деятельность Национальной ассоциации для распространения технического и реформы среднего образования в Англии / П. Г. Мижув. – С.-Пб. : Техническое образование, 1897. – 80 с.
7. *Салимова К. И.* История трудового обучения в Англии / К. И. Салимова. – М. : Просвещение, 1967. – С. 43–54.
8. *Терентьева Н. О.* Розвиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX століття) / Н. О. Терентьева // Автореф. дис. ... канд. пед. наук спец. 13.00.01 / К., 2007. – 20 с.

Оксана Даниско

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ О. БУТОВСЬКОГО

Сучасні зміни в соціально-політичній, економічній та культурній сферах нашої держави визначають нові вимоги підготовки учнівської молоді до майбутньої трудової діяльності. Необхідність обґрунтування нових підходів до формування всебічно розвинутої особистості, здатної адаптуватися до нових умов життя і праці, зумовлює підвищену увагу до прогресивного історико-педагогічного досвіду, зокрема другої половини XIX – початку XX століття.

Важливе місце в плеяді визнаних у світі представників вітчизняної педагогічної думки цього періоду належить О. Бутовському (1838 – 1917) – педагогу, вченому й активному громадському діячеві. Сьогодні він знаний здебільшого як один із засновників наукової теорії фізичного виховання, організатор фізкультурно-спортивної та оздоровчої роботи в освітніх закладах. Неоціненним є внесок ученого в розвиток теорії і практики трудового навчання і виховання підростаючого покоління.

Цінним для розуміння педагогічної системи О. Бутовського є праці таких вітчизняних науковців, як В. Бардінова, С. Бубка, М. Булатова, В. Григор'єв, В. Драга, Г. Приходько та ін. На жаль, теоретичні ідеї та практичний досвід О. Бутовського у справі трудового виховання особистості не були предметом спеціального дослідження і не розглядались як окрема частина його багатогранного науково-педагогічного доробку.

Метою статті є здійснення аналізу виховних аспектів педагогічної творчості О. Бутовського з проблеми трудового виховання особистості.

Педагогічні погляди О. Бутовського розвивалися в руслі гуманістично-антропологічної парадигми, формування якої розпочалося в другій половині XIX – на початку XX ст. На середину XIX ст., за визначенням О. Сухомлинської, припадає розвиток ідей, що їх дослідниця визначає як «сучасну (модерну) педагогічну думку» [8, с. 54]. Як вказує М. Прищак, найважливішим чинником зміни освітньої системи означеного, поряд

із економічними, політичними, соціальними факторами, була «зміна поглядів на природу дитини та можливості виховного впливу на неї» [7, с. 172].

Ідея формування нової людини розглядалася у вітчизняній науковій літературі з другої половини XIX ст. як соціальний феномен. Дослідженням встановлено, що прогресивними педагогами та вченими в період розробки нової концепції освіти і виховання було обґрунтовано важливість і необхідність формування особистості на засадах комплексного підходу до її морального, фізичного й розумового вдосконалення в освітньому середовищі (родині, школі, соціумі). Реалізація означених положень передбачала розв'язання комплексу завдань, що постали в процесі творення нової освітньо-виховної системи. Серед них провідною була проблема формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості, фізично і морально здорового, соціально активного громадянина – трудівника.

Аналізуючи педагогічні пошуки кінця XIX – початку XX ст., Е. Днепров підкреслює гуманістичну спрямованість і демократизм у новій культурній традиції. На думку дослідника, означені тенденції виявилися в розвиткові «нових педагогічних ідей і концепцій, <...> плідного розвитку педагогічної теорії, кінцевого становлення традиційних, фундаментальних галузей педагогіки і формування нових» [6, с. 7]. З-поміж них ми виділяємо і трудове виховання, що в означений період набуло значення самостійної галузі педагогічної науки.

Аналіз педагогічної творчості О. Бутовського засвідчує, що рушійною силою формування особистості педагог уважав навчання і виховання. При цьому такі дидактичні категорії, як «розвиток», «виховання», «освіта» вчений розглядав у нерозривній єдності та взаємозв'язку. Зокрема, розвиток особистості педагог розумів як процес позитивних змін індивідуальних здібностей людини через діяльність, пізнання навколишнього світу, інших людей, самої себе. Виховання розумілося ним як процес цілеспрямованого розвитку в людини певних якостей свідомості й характеру, поведінки і ціннісних орієнтацій, прагнення до вдосконалення. Освіта визначалась О. Бутовським як інтегративний педагогічний процес, спрямований на формування в людини знань, умінь та навичок, необхідних для самореалізації особистості. Навчально-виховний процес, на думку педагога, має бути спрямований на «підтримку рівноваги у вихованні духовної та фізичної природи людини» [1, с. 385].

Саме тому, обстоюючи суспільні характеристики визначення ціннісних орієнтирів освіти, головною метою навчання й виховання учений визначав підготовку молоді до майбутньої життєдіяльності на благо держави та людства. Так, осмислення історико-філософської сутності виховного ідеалу античності дозволило О. Бутовському розширити розуміння єдності тілесного й духовного особистісних начал. Розглядаючи особистість як біосоціальну істоту, вчений був переконаний, що освітній процес має охоплювати життєдіяльність людини у всіх формах її прояву (фізичній, психічній, морально-духовній та естетичній). До змісту розумового виховання О. Бутовський відносив розвиток «винахідливості», «гостроті судження». Духовність людини вчений ототожнював із такими поняттями, як «самовдосконалення», «традиції», «громадянськість». Моральність розумілась педагогом як повага до іншої особистості, «благородство», «працелюбність», «дисциплінованість», «тверда воля». Фізичний розвиток, на думку О. Бутовського, відображався в таких константах, як «здоров'я», «вправність», «сила», «витривалість», активність («приступність духу в будь-якій справі»). Естетичні прагнення особистості педагог пов'язував із загальнолюдськими ідеалами «краси», «художніх здібностей», «пластичності», «витонченості» [2, с. 359]. Таким чином, О. Бутовський визначив тісний взаємозв'язок між духовною та тілесною природою людини, обґрунтував нерозривну єдність фізичного, розумового, морального (і, зокрема, трудового), естетичного розвитку особистості як умови її цілісного формування.

Педагог був переконаний, що формуванню таких якостей висококультурної особистості повною мірою сприятимуть не лише засоби фізичного виховання, а й трудове виховання. Важливим елементом духовно-морального виховання особистості, формування її громадських якостей, О. Бутовський уважав залучення дитини до праці. Аналіз змісту таких творів вченого, як «Тілесні вправи та позакласні заняття» (1898 р.), «Нові методи виховання» (1902 р.), «Ручна праця й тілесний розвиток» (1903 р.) пока-

зав, що педагог послідовно обстоював думку про те, що залучення дитини до трудової діяльності не може зводитись до формування в неї ремісничих навичок та технічної майстерності. Зокрема, аналізуючи систему розвитку художньої вправності американського педагога Л. Тадда в критичному нарисі «Нові методи виховання» (1902 р.) Олексій Дмитрович акцентував увагу на односторонності поглядів зарубіжного колеги, згідно з якими розвиток творчих здібностей дитини, її естетичних почуттів розглядається автором «...у вузьких рамках професійного тренування» [3, с. 92]. На протиположності такому підходу Олексій Дмитрович виокремив високий виховний потенціал трудової діяльності особистості: «Піднесення значення роботи людських рук, роботи й донині зневаженої вищими станами, збудження інтересів до творчої праці – це такий внесок в душу дитини, яким не можна нехтувати у вихованні» [4, с. 249].

Педагог був переконаний, що гармонійне поєднання фізичного і духовного – чи не одне з найголовніших завдань виховання підростаючого покоління. У цьому зв'язку «...союз гімнастики і ручної праці» [Там само, с. 252] в процесі всебічного розвитку особистості він розглядав як умову формування в учнів практичних навичок ефективного виконання трудових та професійних обов'язків. При цьому важливого значення О. Бутовський надавав підбору видів рухів, їх чергування з метою уникнення фізичного перевантаження. Таким чином, школа, на думку педагога, повинна готувати здорових громадян, здатних до творчості та готових застосовувати свої знання, уміння й навички з максимальною користю для себе та суспільства.

Слід зауважити ще одну сторону діяльності О. Бутовського, яка залишилась непоміченою для його сучасників – просвітницька робота щодо розбудови народного шкільництва, освіти селянських дітей. За даними вітчизняного історика-краєзнавця В. Григор'єва [5, с. 13], Олексій Дмитрович разом зі своєю дружиною заснували в родовому маєтку педагога (с. Пелехівщина Кременчуцького повіту) однорічну початкову школу, а з 1903 р. відкрили теслярсько-токарну навчальну майстерню, до викладання в якій запрошувались видатні зарубіжні та вітчизняні педагоги-майстри. Цей маловідомий факт біографії вченого дозволяє стверджувати, що О. Бутовський комплексно підходив до проблем удосконалення існуючої освітньої системи. Він був переконаний, що введення загальнодоступної початкової та професійної освіти є умовою формування соціально активного громадянина, а відтак – соціально-економічного розвитку держави. Тому вчений обстоював необхідність гармонійного розвитку особистості в новій трудовій школі. Педагог підкреслював, що значну роль у вихованні підростаючого покоління відіграє взаємодія фізичного, трудового, морального й розумового розвитку особистості, формування в молоді гуманних морально-етичних якостей та загальнолюдських цінностей засобами фізичної культури, спорту та праці.

Отже, в педагогічній творчості О. Бутовського містяться науково-педагогічні положення, що й сьогодні залишаються актуальними в конструюванні змісту сучасного трудового виховання. Перш за все цінними є ідеї видатного педагога щодо гармонійного поєднання розумових, моральних, фізичних, естетичних якостей особистості; виховання поваги до людей праці та усвідомлення її цінності; роль трудового виховання у загальному розвитку дитини, у зміцненні її здоров'я.

Список використаної літератури

1. *Бутовский А. Д.* Из чтений по истории и методике телесных упражнений. Методика 2. Физическое образование в древности и в средние века / Алексей Дмитриевич Бутовский // Собрание сочинений : в 4 т. / А. Д. Бутовский / [укл. С. Н. Бубка, М. М. Булатова]. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – Т. 2. – С. 357–383.
2. *Бутовский А. Д.* Наставление для обучений войск гимнастике и полевая гимнастика / Алексей Дмитриевич Бутовский. // Собрание сочинений : в 4 т. / А. Д. Бутовский / [укл. С. Н. Бубка, М. М. Булатова]. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – Т. 3. – С. 5–84.
3. *Бутовский А. Д.* Новые методы воспитания (New Methods in Education, by J. Liberty Tadd) / Алексей Дмитриевич Бутовский // Собрание сочинений : в 4 т. / А. Д. Бутовский / [укл. С. Н. Бубка, М. М. Булатова]. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – Т. 4. – С. 58–93.
4. *Бутовский А. Д.* Ручной труд и телесное развитие. Приложение / Алексей Дмитриевич Бутовский // Система шведской педагогической гимнастики // Собрание сочинений : в 4 т. / А. Д. Бутовский / [укл. С. Н. Бубка, М. М. Булатова]. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – Т. 1. – С. 248–267.

5. Григор'єв В. М. Бутовський Олексій Дмитрович (1938–1917) / Віталій Миколайович Григор'єв // Роде наш прекрасний (історія Глобинського району в особах). – Полтава : АСМІ, 2007. – С. 216–225.
6. Днепров Э. Д. Четвертая школьная реформа в России / Эдуард Дмитриевич Днепров. – М. : Интерпракс, 1994. – 248 с.
7. Прищак М. Д. Генеза поняття духовності в педагогічній думці України (друга половина XIX – 20-ті роки XX століття) : монографія / Микола Дем'янович Прищак. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2008. – 172 с.
8. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Сухомлинська. – К. : АПН., 2003. – 68 с.

Наталія Василюга

ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. К. КРАМАРЕНКА

Однією з найважливіших передумов гармонійності, повноцінного життя, самореалізації особистості є її здоров'я. Саме на формування здорової, повноцінної особистості спрямоване як фізичне так і трудове виховання. З метою повноцінного розкриття даного судження розглянемо ці поняття ширше.

Фізичне виховання – складова частина загального виховання: соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток норм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та умінь і зв'язаних із ними знаннями для успішної наступної професійної діяльності. Здійснюється в єдності з розумовим, моральним, трудовим та естетичним вихованням. [1, с. 280]. Основним та найбільш використовуваним засобом фізичного виховання являються фізичні вправи. Фізичними вправами називаються лише ті рухові дії, які спрямовані на вирішення завдань фізичного виховання і підпорядковані його закономірностям.

Трудове виховання – процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці. Тому основою трудового виховання безпосередньо являється праця. Вона в усі часи виступає одним із найважливіших виховних засобів, що відкриває реальні виховні можливості всебічного й гармонійного розвитку особистості, залучення її до національних і вселюдських цінностей. У сучасних умовах виховні функції праці актуалізуються, починає усвідомлюватися деяка недооцінка провідної ролі трудового виховання у формуванні людської особистості, що призводить до небажання значної частини молоді трудитися, зниження поваги до праці інших людей і мотивації до творчої діяльності.

Під поняттям «праця», як правило, розуміється доцільна діяльність людини, в процесі якої вона, за допомогою засобів трудової діяльності взаємодіє з оточуючим природним середовищем із метою перетворення його предметів у відповідності до своїх власних цілей та задоволення потреб в обміні речовиною й енергією між своїм організмом та природою. Значення праці в розвитку особистості є загально визнаним. Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Тобто праця є джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психологічного розвитку особистості [2, с. 93].

Проблемою взаємозалежності фізичних вправ та фізичної праці на початку XX століття глибоко цікавився видатний педагог, методист, лікар і громадський діяч Валентин Костянтинівич Крамаренко, який присвятив своє життя розвитку вітчизняної фізичної культури та пропаганді національної системи фізичного виховання України.